

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЯК ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

© 2020 ЧЕЛОМБІТЬКО Т. В.

УДК 330.1; 330.3
JEL Classification: B31; D60; O10

Челомбiтько Т. В.

Сучасні підходи до дослідження економічного потенціалу як економічної системи

Мета статті полягає в узагальненні теоретичних підходів до визначення змісту категорій «потенціал» та «економічний потенціал», а також в уточненні складу економічного потенціалу як економічної системи на базі положень класиків економічної науки та праць вітчизняних і зарубіжних учених. Виокремлено чотири підходи до розуміння сутності економічного потенціалу: економічний потенціал як сукупна здатність галузей народного господарства та окремих підприємств до виробництва; економічний потенціал як сукупність наявних ресурсів; економічний потенціал як результат економічних і виробничих відносин між суб'єктами господарчої діяльності; ототожнення термінів «економічний потенціал», «економічна потужність» та «народно-господарчий потенціал». Проведений аналіз наявних підходів до тлумачення цієї категорії надав змогу обґрунтувати авторське визначення поняття економічного потенціалу та окреслити його характеристики. Виявлено основні підходи до визначення структурного складу економічного потенціалу як економічної системи: ресурсний підхід (елементи потенціалу поділяються за видами ресурсів); функціональний підхід (елементи виділяються згідно з функціональними ознаками та видами діяльності); ресурсно-функціональний підхід (структурні елементи економічного потенціалу виокремлюються відповідно до функцій і ресурсів). Базуючись на ресурсно-функціональному підході визначено класифікаційні ознаки складових елементів економічного потенціалу, що являють собою потенціали нижчого рівня й характеризуються певною кількістю та якістю відповідних економічних ресурсів, а саме: трудовий потенціал; виробничий потенціал; інноваційний потенціал; маркетинговий потенціал; фінансовий потенціал; інвестиційний потенціал.

Ключові слова: потенціал, економічний потенціал, економічні ресурси, економічна система, економіка.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-1-227-233>

Рис.: 1. **Бібл.:** 23.

Челомбiтько Тетяна Валерiївна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, доцент, кафедра соціально-економічних дисциплін Навчально-наукового інституту міжнародної освіти, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: tanjuhache@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5742-8206>

УДК 330.1; 330.3
JEL Classification: B31; D60; O10

Челомбiтько Т. В. Современные подходы к изучению экономического потенциала как экономической системы

Цель статьи состоит в обобщении теоретических подходов к определению содержания категорий «потенциал» и «экономический потенциал», а также в уточнении состава экономического потенциала как экономической системы на основе положений классиков экономической науки и работ отечественных и зарубежных ученых. Выделены четыре подхода к пониманию сущности экономического потенциала: экономический потенциал как совокупная способность отраслей народного хозяйства и отдельных предприятий осуществлять производство; экономический потенциал как совокупность имеющихся в наличии ресурсов; экономический потенциал как результат экономических и производственных отношений между субъектами хозяйственной деятельности; отождествление терминов «экономический потенциал», «экономическая мощь» и «народно-хозяйственный потенциал». Проведенный анализ существующих подходов к пониманию этой категории дал возможность обосновать авторское определение понятия экономического потенциала и обозначить его характеристики. Выделены основные подходы к определению структурного состава экономического потенциала как экономической системы: ресурсный подход (элементы потенциала делятся по видам

UDC 330.1; 330.3
JEL Classification: B31; D60; O10

Chelombitko T. V. Modern Approaches to Studying Economic Potential as an Economic System

The aim of the article is to generalize theoretical approaches to determining the content of the categories "potential" and "economic potential" as well as to clarify the composition of economic potential as an economic system on the basis of the provisions developed by classical economists and works of domestic and foreign scientists. The article considers four approaches to understanding the essence of economic potential: economic potential as the combined ability of sectors of the national economy and individual enterprises to carry out production; economic potential as resource availability pool; economic potential as a result of economic and production relations among business entities; equating the terms "economic potential", "economic power" and "potential of the national economy". The analysis of the existing approaches to understanding this category made it possible to justify the author's definition of the concept of economic potential and outline its characteristics. The main approaches to determining the structural composition of economic potential as an economic system presented in the study include: resource approach (potential elements are divided by types of resources); functional approach (elements are grouped according to functional characteristics and types of activity); resource and functional approach (structural elements of economic potential are grouped by functions and resources).

ресурсам); функциональный подход (элементы выделяются согласно функциональным признакам и видам деятельности); ресурсно-функциональный подход (структурные элементы экономического потенциала выделяются в соответствии с функциями и ресурсами). Выделены классификационные признаки составляющих элементов экономического потенциала, которые представляют собой потенциалы более низкого уровня и характеризуются определенным количеством и качеством соответствующих экономических ресурсов, а именно: трудовой потенциал, производственный потенциал, инновационный потенциал, маркетинговый потенциал, финансовый потенциал, инвестиционный потенциал.

Ключевые слова: потенциал, экономический потенциал, экономические ресурсы, экономическая система, экономика.

Рис.: 1. **Библ.:** 23.

Челомбитко Татьяна Валерьевна – кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, доцент, кафедра социально-экономических дисциплин Учебно-научного института международного образования, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: tanjuhache@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5742-8206>

There singled out classification features of the constituent elements of economic potential, which are lower-level potentials and are characterized by a certain amount and quality of relevant economic resources, namely: labor potential, production potential, innovative potential, marketing potential, financial potential, investment potential.

Keywords: potential, economic potential, economic resources, economic system, economy.

Fig.: 1. **Bibl.:** 23.

Chelombitko Tetiana V. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Research Fellow, Associate Professor, Department of Social and Economic Disciplines of the Institute of International Education for Study and Research, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: tanjuhache@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5742-8206>

Вступ. В умовах ринку, що характеризується нестабільністю, змінами в конкурентному середовищі й іншими макро- і мікроекономічними факторами, одним із першочергових завдань стає формування й оцінка поточних і перспективних можливостей економічного розвитку держави, галузей та окремих підприємств, тобто їх потенціалу. Це зумовлено необхідністю організації ефективного управління діяльністю і зміцнення конкурентоспроможності на ринку.

Таким чином, стає доцільним дослідження понятійного апарату таких категорій, як потенціал та економічний потенціал з урахуванням сучасних теоретичних та методичних підходів до розмежування економічних визначень. На нашу думку, це дозволить ефективно аналізувати потенціал країни в цілому та розробляти окремі управлінські рішення. Саме економічний потенціал виступає основою прийняття стратегічних рішень, формує шляхи розвитку галузі в умовах сучасних ринкових перетворень, на ньому ґрунтується конкретна програма дій на перспективу та на прями управління в галузі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню економічного потенціалу, його визначення та складових елементів присвячені праці зарубіжних і вітчизняних учених. Вагомий внесок у розробку теоретичних досліджень щодо визначення сутності категорії «потенціал» та «економічний потенціал» зроблено у працях таких вітчизняних науковців: О. Балацький [1], С. Мочерний [2], Н. Краснокутська [3], О. Басюк [4], О. Федонін [5] та ін. Важливе місце у розробці цих питань займають роботи зарубіжних учених: К. Маркса [6], Б. Мочалова [7], Л. Абалкіна [8], А. Азріліяна [9] та ін. Незважаючи на велику кількість праць, присвячених цій проблематиці, окремі її аспекти ще недостатньо розроблені та потребують поглибленого дослідження й узагальнення з урахуванням аналізу теорії та сучасної господарської практики.

Мета роботи полягає в уточненні та обґрунтуванні сутності категорійно-понятійного апарату визначень «потенціал» та «економічний потенціал», а також узагальненні теоретичних підходів до визначення складових елементів економічного потенціалу як економічної системи.

Теоретичною і методологічною основою дослідження є положення класиків економічної науки, сучасні положення теорії ринкової економіки щодо управління суб'єктами господарювання національного господарства, відображені в роботах відомих вітчизняних та зарубіжних учених.

Для досягнення поставленої мети використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи вивчення процесів і явищ у їх взаємозв'язку і взаєморозвитку. При визначенні сутності потенціалу та економічного потенціалу, його особливостей та властивостей використані методи діалектичний, теоретичного узагальнення й порівняння, системний і комплексний підходи.

Поняття «економічний потенціал» у сучасних умовах стає однією з найважливіших економічних категорій. На наш погляд, для більш повного його розуміння слід спиратися на чітке термінологічне визначення власне поняття «потенціал».

В етимологічному значенні термін «потенціал» походить від латинського *potentia* й означає «потужність, сила». Відповідно до визначення «Нового економічного словника» потенціал як економічна категорія становить наявні можливості, ресурси, запаси, засоби, що можуть бути використані для досягнення, здійснення будь-чого [9, с. 857].

Слід зазначити, що основоположником розгляду питань із проблематики розвитку суспільства, виробництва та, зокрема, потенціалу був К. Маркс. Саме він закрив підґрунтя для подальших досліджень визначення економічної сутності категорії «потенціал».

В основу категорії «потенціал» він вкладав фактори, що визначають функціонування об'єкта. Так, на його

думку, засоби праці, предмети праці та робоча сила як фактори виробництва та елементи утворення нового продукту є можливостями, що визначають потенціал [6]. Для перетворення цієї можливості на дійсність вони повинні з'єднатися. Тобто його теорія ґрунтувалася винятково на факторах виробництва.

На основі застосування набутих теоретичних наробок К. Маркса постала нова система знань, поглядів і підходів щодо тлумачення категорії «потенціал». У більшості робіт зазначається важливість вивчення проблем оцінки потенціалу та вказується на існування значних розходжень у визначенні самого поняття потенціалу, його сутності, складу та співвідношення з іншими категоріями [3, с. 5]. При цьому більшість науковців як складові елементи аналізованого поняття виділяють ресурсну складову та потенційну можливість її використання.

Варто зазначити, що в науці найбільш поширеним щодо тлумачення поняття «потенціал» є ресурсний підхід. Він поділяється на два напрями. Відповідно до першого з них потенціал являє собою сукупність ресурсів без урахування їх взаємозв'язків та участі в процесі виробництва. Так, А. І. Абалкін вважає, що потенціал – це узагальнена, збірна характеристика ресурсів [8, с. 214].

Згідно з другою ресурсною позицією, потенціал трактується як сукупність ресурсів, здатних виробляти певну кількість матеріальних благ. Так, Е. Б. Фігурнов [10, с. 38] вважає, що потенціал «характеризує ресурси виробництва, кількісні та якісні їх параметри, які визначають максимальні можливості по виробництву матеріальних благ у кожний даний момент». Аналогічну позицію займає В. І. Свободін [11, с. 6], який розглядає потенціал як «сукупність спільно функціонуючих ресурсів, що мають здатність виробляти певний обсяг продукції».

Що стосується визначення сутності категорії «потенціал», то водночас з ресурсним підходом існують й інші наукові думки. Так, Ю. Ю. Донець [12, с. 3] розглядає потенціал як потенціал підприємства та вважає його аналогом виробничої потужності, а тому визначає його як «максимально можливий річний, добовий, годинний чи віднесений до іншої часової одиниці обсяг випуску продукції».

Узагальнюючи названі підходи, можна дійти висновку, що категорія «потенціал» об'єднує фактори, ресурси та потужності (можливості). Аналіз точок зору вчених-економістів щодо тлумачення поняття «потенціал» дав можливість визначити потенціал як максимальні можливості раціонального використання суб'єктом функціонування всієї сукупності ресурсів для досягнення поставлених цілей з урахуванням факторів впливу зовнішнього та внутрішнього середовища.

У комплексі економічні ресурси утворюють ресурсний блок економічного потенціалу. Слід зазначити, що в сучасній економічній науці не існує єдиного підходу до визначення сутності та змісту цього важливого поняття. Аналіз економічної літератури показав, що коло визначень економічного потенціалу дуже широке – від надзвичайно вузького його розуміння як річного обсягу виробництва продукції до таких загальних категорій, як соціально-економічна система.

Більшість дослідників розглядає економічний потенціал як узагальнюючий показник. У ньому поєдну-

ються природні, виробничі, науково-технічні, соціально-культурні можливості економічної системи. Економічний потенціал як такий – більш широке поняття, ніж потенціал підприємства.

Аналіз показав, що можна виділити принаймні чотири підходи до розуміння сутності економічного потенціалу.

По-перше, економічний потенціал можна розглядати як сукупну здатність галузей народного господарства та окремих підприємств до виробництва. Так, Б. М. Мочалов [7, с. 17] визначає цю категорію як «сукупну здатність галузей народного господарства виробляти промислову, сільськогосподарську продукцію, здійснювати капітальне будівництво, перевозити вантажі, надавати послуги населенню». З таким визначенням погоджуються В. Н. Мосін та Д. М. Крук [13, с. 82]. У такому ж вигляді це визначення подано в «Економічній енциклопедії» за редакцією А. М. Румянцева [14]. На наш погляд, в цьому визначенні увага акцентується лише на виробничій функції, яка є важливою, але не єдиною характеристикою економічного потенціалу.

При другому підході економічний потенціал визначається як сукупність наявних ресурсів. Такий підхід до визначення економічного потенціалу підтримує, зокрема, А. Цигічко [15, с. 10], який поняття «потенціал» підмінює поняттями «ресурси», «інвестиційні ресурси», «численність зайнятих» тощо. На наш погляд, підкреслюючи лише ресурсний аспект категорії «економічний потенціал», ми не зможемо виявити специфічні риси, які відокремлюють категорію економічного потенціалу від інших економічних категорій, таких як «національне багатство», «ресурси». Так, національне багатство – це сукупність накопичених продуктів минулої праці і врахованих та залучених до економічного обігу природних ресурсів, які має у своєму розпорядженні суспільство на певний момент часу [16, с. 28]. До складу національного багатства в загальному вигляді входять: основні виробничі й невиробничі засоби; запаси та резерви матеріальних цінностей різного призначення, зокрема виробничого (предмети праці) та невиробничого (предмети тривалого користування, предмети споживання); матеріальні цінності духовної культури (витвори мистецтва, пам'ятки культури тощо); природні ресурси розвідані, враховані й залучені в господарський обіг. Таким чином, у складі національного багатства не враховуються людські ресурси.

Водночас у складі економічного потенціалу не враховуються предмети споживання й матеріальні цінності духовної культури. Принципова відмінність між поняттями «ресурси» та «потенціал» полягає в тому, що ресурси можуть існувати окремо від суб'єктів економічної діяльності, тоді як потенціал підприємства, галузі чи країни не може існувати незалежно від суб'єктів діяльності. Тобто поняття «потенціал», окрім матеріальних і нематеріальних елементів, містить і потенції робітника, колективу, підприємства, галузі, суспільства до ефективного використання коштів та ресурсів [16, с. 29].

Наступний підхід передбачає визначення економічного потенціалу як результату економічних і виробничих відносин між суб'єктами господарчої діяльності. Так, А. І. Самоукін [17, с. 5] вважає, що економічний потенціал

необхідно розглядати у взаємозв'язку з притаманною кожній суспільно-економічній формації системою виробничих відносин, що виникають між окремими робітниками, трудовими колективами, а також управлінським апаратом підприємства, організації, галузей народного господарства з приводу повного використання їх здатності до створення матеріальних благ і послуг.

Ряд науковців розглядають економічний потенціал з точки зору підвищення якості функціонування та конкурентоспроможності підприємства, галузі в сучасних економічних умовах.

Згідно з четвертим підходом проводиться ототожнення термінів «економічний потенціал», «економічна потужність» та «народно-господарчий потенціал». Так, Е. Горбунов [18] вважає ці поняття синонімами. Б. М. Мочалов [7, с. 10], навпаки, відрізняє показники економічної потужності від економічного потенціалу та вважає, що економічний потенціал країни, галузі, підприємства характеризується обсягами накопичених ресурсів і максимально можливим обсягом матеріальних благ і послуг, яких можливо досягти в перспективі за оптимального використання наявних ресурсів.

Економічна потужність характеризує фактично досягнутий рівень розвитку виробничих сил на певну дату. Тобто економічний потенціал розкриває економічну міць. А. А. Задоя [19, с. 22] розрізняє терміни «народне господарство» та «економіка». Він зауважує, що оскільки поняття «народне господарство» ширше, ніж «економіка», то «народно-господарчий потенціал», відповідно, ширший за поняття економічного потенціалу.

Необхідно зазначити, що розбіжності у визначеннях можна пояснити тим, що кожен науковець досліджував лише якусь одну з багатьох рис економічного потенціалу. В одних визначеннях акцентується увага на умовах і факторах, що визначають розмір потенціалу, в інших – на характері суспільно-економічних відносин, у третіх – на результатах його використання.

Зробивши аналіз наявних підходів до визначення категорії економічного потенціалу, ми пропонуємо визначати економічний потенціал як сукупні можливості країни, галузей, підприємств, суспільства в цілому займатися виробничо-економічною діяльністю, максимально задовольняти запити в товарах і послугах населення, суспільні потреби, забезпечувати розвиток виробництва і споживання на базі оптимального використання наявних економічних ресурсів в умовах конкретних соціально-економічних відносин.

О. Ф. Балацький [1, с. 140] визначає економічні ресурси як основні елементи економічного потенціалу, які має в розпорядженні суспільство на кожному рівні розвитку виробничих сил у межах історично визначеної системи виробничих відносин, за допомогою яких досягаються конкретні цілі економічного та соціального розвитку.

Задля оцінки впливу окремих факторів на процеси формування, використання та розвитку економічного потенціалу доцільно провести дослідження його складових елементів і взаємодії між ними.

Структура економічного потенціалу – це відносно стійкий спосіб організації елементів економічного потенці-

алу, який розкриває його будову, елементний склад, принцип формування та розвитку.

Структуру економічного потенціалу слід досліджувати, ґрунтуючись на принципі системності, відповідно до якого економічний потенціал являє собою систему, що складається з підсистем, а саме з потенціалів різного порядку, створюючи рівні системи. Тобто потенціал вищого рівня складається з потенціалів нижчого рівня.

Аналіз наявних досліджень з цього питання дозволив виявити основні підходи до визначення структури економічного потенціалу. Ресурсний підхід розглядає потенціал як систему ресурсів, що вступають у взаємодію і зумовлюють досягнуті результати. Поділ структури економічного потенціалу на елементи здійснюється за видами та характером ресурсів.

При цьому різні дослідники виділяють неоднакову кількість складових. Розглядаючи економічний потенціал як систему, ми пропонуємо як складові елементи виділити такі потенціали нижчого рівня: трудовий потенціал; фінансовий потенціал; інвестиційний потенціал; природно-ресурсний потенціал; інноваційний потенціал.

Кожен з наведених потенціалів характеризується певною кількістю та якістю відповідних економічних ресурсів.

Але, на наш погляд, ресурсний підхід до визначення структури економічного потенціалу не зовсім чітко відображає його сутність, оскільки кількість і якість ресурсів не можуть напевно відображати ефективність діяльності, здатність до розвитку галузі чи окремого підприємства.

Функціональний підхід поділяє економічний потенціал на структуроутворювальні елементи за функціональними ознаками, тобто за видами діяльності. Згідно з цим підходом стає можливим виокремити такі елементи економічного потенціалу, як виробничий потенціал, маркетинговий, управлінський та інші потенціали. В цьому випадку елементи виокремлюються й аналізуються за показниками, що характеризують якість і рівень виконання функцій (виду діяльності).

Вважаємо, що такий підхід не дає чіткого відображення сутності економічного потенціалу, оскільки аналізує лише фактичний рівень виконання функцій, ефективності діяльності та не дає аналізу сукупних можливостей галузі (підприємства) щодо їх виконання.

За змішаного підходу економічний потенціал розглядають різноаспектно, беручи за основу поділу структури декілька критеріїв. Ми вважаємо, що цей підхід дає найбільш повне уявлення про структуру економічного потенціалу. В економічній науці найпоширенішим є застосування ресурсно-функціонального підходу, де критеріями виділення структурних елементів виступають як функції, так і ресурси.

Зокрема, І. М. Репіна [20, с. 265] виділяє чотири основні елементи економічного потенціалу: виробництво, розподіл та збут; організаційна структура та менеджмент; маркетинг; фінанси.

О. С. Федонін [5, с. 214] розглядає структуру економічного потенціалу з розмежуванням його об'єктних і суб'єктних складових.

Об'єктні складові пов'язані з матеріально-речовою та особистою формою потенціалу. Ці складові використовуються та відтворюються в тій чи іншій формі в процесі функціонування. До них належать інноваційний потенціал, виробничий потенціал, фінансовий потенціал, потенціал відтворення, інформаційний та інфраструктурний потенціал.

Суб'єктні складові пов'язані з суспільною формою їх прояву. Вони не споживаються, а стають передумовою, загальноекономічним, загальногосподарським, соціальним показником раціонального використання об'єктних складових, впливають на розвиток основних чинників виробництва й ефективність функціонування економічних систем. До суб'єктних складових належать науково-технічний потенціал, управлінський потенціал, кадровий потенціал, потенціал організаційної структури управління, маркетинговий потенціал.

Проаналізувавши вищевикладені дослідження, ми пропонуємо, спираючись на ресурсно-функціональний підхід, виокремити такі структуроутворюючі складові економічного потенціалу галузі: трудовий потенціал; виробничий потенціал; інноваційний потенціал; маркетинговий потенціал; фінансовий потенціал; інвестиційний потенціал.

Трудовий потенціал характеризується кількістю та якістю трудових ресурсів, включає в себе потенційні можливості людини, колективу, суспільства до високоефективної праці.

Виробничий потенціал тлумачиться як наявні та потенційні можливості виробництва, наявність факторів виробництва, забезпеченість його визначальними видами ресурсів [21, с. 93]. Розмір виробничого потенціалу характеризується відповідними видами виробничих ресурсів, їх якістю та кількістю.

Інноваційний потенціал – це сукупність наявних ресурсів і можливість їх мобілізації з метою досягнення стратегічної інноваційної мети з використанням адекватного організаційно-правового механізму.

Маркетинговий потенціал характеризується як сукупна здатність галузі чи окремого підприємства забезпечувати постійну конкурентоздатність, економічну та соціальну кон'юнктуру товару чи послуг на ринку завдяки проведенню ефективних маркетингових заходів у сфері вивчення попиту, товарної, цінової та збутової політики, а також організації контролю за поведінкою товару, конкурентів і споживачів на ринку.

Фінансовий потенціал – це загальний обсяг наявних фінансових ресурсів, які утворюються за рахунок усіх джерел у межах галузі, виробництва, підприємства та можливостей їх використання. Розмір фінансового потенціалу характеризується фінансовими можливостями країни, галузі чи підприємства.

Інвестиційний потенціал характеризується максимальними можливостями суб'єктів господарювання формувати власні та залучати позикові інвестиційні ресурси з урахуванням соціально-економічних передумов з метою забезпечення стійкого економічного зростання.

Структура економічного потенціалу досліджується на підставі аналізу взаємозв'язків між потенціалами різних рівнів і між потенціалами одного рівня. Наприклад,

необхідно встановити, яким чином кількісні та якісні зміни в трудовому потенціалі позначаються на величині економічного потенціалу в цілому або як зміна трудового потенціалу впливає на інвестиційний потенціал, і навпаки. Тобто формування та розвиток потенціалу не можуть бути зведені до формування та розвитку його окремих компонентів. Сукупне функціонування різнорідних взаємозалежних компонентів породжує якісно нові функціональні властивості цілого, що не має аналогів у властивостях його окремих елементів [22, с. 425].

Економічному потенціалу притаманні такі характеристики, як взаємозв'язок, взаємодія та взаємозамінність його структурних елементів. Взаємозв'язок і взаємодія елементів являє собою загальний економічний закон відповідності між елементами потенціалу, коли їх спільне погоджене функціонування та взаємодоповнення за рахунок інтегрального впливу утворює нові якості сукупного потенціалу. Властивість взаємозамінності полягає в можливості зменшення або збільшення в системі одного ресурсу, що, своєю чергою, може бути компенсовано в певних пропорціях іншим. Такі характеристики зумовлюють широку конкурентоздатність елементів потенціалу та відіграють важливу роль у їх розвитку, надають потенціалу високого рівня надійності.

Такі властивості економічного потенціалу, як системи, особливо важливі при розробці механізмів формування, нарощування та ефективного використання економічного потенціалу.

Окрім видової структури економічного потенціалу, в основу якої покладено ресурсну ознаку, в теорії та практиці досліджень цієї категорії можливе виділення структури за іншими ознаками: територіальної, галузевої, відтворювальної.

Виходячи з територіальної ознаки можна виокремити економічний потенціал країни, адміністративних та економічних районів, територіально-виробничих комплексів.

У галузевому розрізі в науковій літературі виділяють економічні потенціали галузей економіки та виробничих комплексів, зокрема, економічний потенціал агропромислового, паливно-енергетичного, металургійного, транспортно-комплексів. Серед галузей можна виокремити потенціал промисловості, сільського господарства, системи освіти, фінансової системи тощо.

Слід зазначити, що розмір економічних потенціалів окремих територій та галузей багато в чому визначається рівнем розвитку міжгалузевих і міжтериторіальних зв'язків [23, с. 9]. Ці потенціали є елементами потенціалу вищого порядку – економічного потенціалу країни.

Відтворювальний підхід до аналізу економічного потенціалу дозволяє виділити його структурні елементи за фазами відтворення: потенціал виробництва, потенціал розподілу, потенціал обміну та потенціал споживання.

З точки зору ієрархії економічних відносин можна виокремити такі взаємозалежні та взаємозумовлені економічні потенціали (рис. 1): підприємства; галузі; регіону (території); країни; глобальний (транснаціональний) економічний потенціал.

Водночас не можна розглядати економічний потенціал вищого рівня як суму потенціалів нижчого рівня. Це

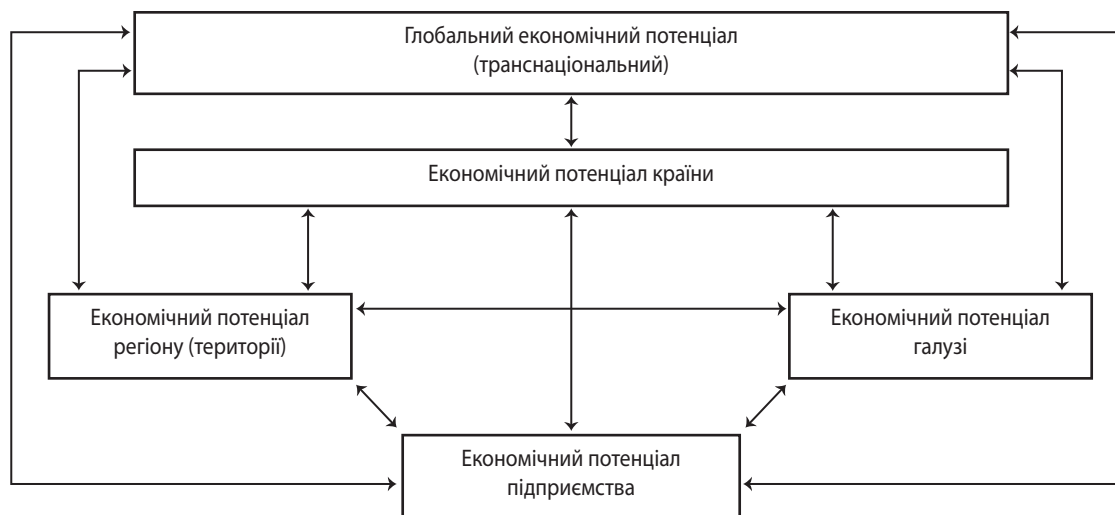

Рис. 1. Співвідношення економічних потенціалів різних ієрархічних рівнів

Джерело: авторська розробка

пов'язано з синергетичним ефектом, притаманним складним системам. Властивості синергізму виявляються в процесі взаємодії складових елементів системи та не можуть спостерігатися в окремих елементах.

Тож економічний потенціал території чи галузі за своїм розміром перевищує сукупність економічних потенціалів окремих економічних суб'єктів. Існує і зворотний зв'язок: розмір економічного потенціалу підприємства багато в чому визначається розміром складових елементів економічного потенціалу галузі або території, на якій розташовано підприємство.

Висновок. Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що економічному потенціалу як економічній системі притаманні такі характеристики:

- складність (структурність) потенціалу як економічної системи виявляється в наявності різноманіття його компонентів і зв'язків між ними, що визначають його внутрішню побудову й організацію як єдиного цілого;
- комунікативність пов'язана зі взаємодією та взаємозалежністю потенціалу та зовнішнього середовища. Економічний потенціал як система формується та виявляє свої властивості тільки в процесі взаємодії з зовнішнім середовищем;
- ієрархічність потенціалу означає, що кожен його компонент може розглядатися як підсистема більш широкої глобальної системи;
- здатність до розвитку означає, що система повинна бути здатною до навчання і розвитку (саморозвитку), сприйняття та використання нових технологічних ідей, наукових розробок тощо. Джерелами розвитку потенціалу як економічної системи можуть бути: зростання інвестиційної та інноваційної активності; конкуренція; різноманіття форм і методів формування та реалізації тощо;
- пріоритет інтересів системи вищого рівня над інтересами її компонентів означає, що реалізація того чи іншого елемента потенціалу підпорядко-

вана насамперед досягненню цілей формування та використання сукупного потенціалу.

Таким чином, економічний потенціал підприємства, галузі, країни являє собою складну, динамічну та ієрархічну систему, що залежить від оптимального поєднання окремих видів економічних ресурсів, залучених у виробничий процес, рівня організації та ефективності системи управління.

ЛІТЕРАТУРА

1. Социально-экономический потенциал региона : монография / под общ. ред. О. Ф. Балацкого. Сумы : Университет. кн., 2010. 362 с.
2. Мочерний С. В. Економічний енциклопедичний словник : У 2 т. / за ред. С. В. Мочерного. Львів : Світ, 2006. Т. 2. 2006. 568 с.
3. Краснокутська Н. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка : навч. посіб. Київ : Центр навч. літ., 2005. 352 с.
4. Басюк О. В. Сутнісна характеристика категорії «економічний потенціал регіону». *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2009. № 36. С. 244–249.
5. Федонін О. С., Репіна І. М., Олексик О. І. Потенціал підприємства: формування та оцінка : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2004. 316 с.
6. Новый экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилиана. М. : Ин-тут новой экономики, 2006. 1088 с.
7. Экономический потенциал развитого социализма / под ред. Б. М. Мочалова. М. : Экономика, 1982. 325 с.
8. Абалкин Л. И. Экономика, государство и экономическая политика : в 4 т. М. : Экономика, 2000. Т. 1. 796 с.
9. Маркс К., Энгельс Ф. Экономические рукописи 1857–1859 годов : в 50 т. М. : Политиздат, 1968. Т. 46, ч. 1. 585 с.
10. Фигурнов Э. Б. Потенциал предприятия социалистического общества. *Политическое самообразование*. 1982. № 1. С. 5–12.
11. Свободин В. Н. Производственный потенциал сельскохозяйственного предприятия и оценка эффективности его использования. *Вестник статистики*. 1984. № 10. С. 5–11.

12. Донец Ю. Ю. Эффективность использования производственного потенциала. Киев : Знание, 1978. 123 с.
13. Основы экономического и социального прогнозирования / под ред. В. Н. Мосина, Д. М. Крука. М. : Высшая школа, 1985. 200 с.
14. Экономическая энциклопедия / под ред. А. М. Румянцев. М. : Сов. Энциклопедия, 1980. Т. 4 : Политическая экономия. 672 с.
15. Цыгичко А. Сохранение и приумножение производственного потенциала страны. *Экономист*. 1992. № 7. С. 11–18.
16. Cheymetova V. A., Nazmutdinova E. V. Socio-economic potential of the region and its evaluation. *Asian Social Science*. 2015. Vol. 11. No. 7. P. 26–30.
17. Самоукин А. И. Потенциал нематериального производства. М. : Знание, 1991. 214 с
18. Горбунов Э. Экономический потенциал развитого социализма. *Вопросы экономики*. 1981. № 9. С. 97–106.
19. Задоя А. А. Народно-хозяйственный потенциал и интенсивное воспроизводство. Донецк : Высшая школа, 1986. 153 с.
20. Репина І. М. Підприємницький потенціал: методологія оцінки та управління. *Вісник Української академії державного управління при Президенті України*. 1998. № 2. С. 262–271.
21. Bessonova E., Mereshchenko O. Methodology of the recourse potential assessment under import substitution. *Economic Annals-XXI*. 2017. Vol. 163. Issue 1–2 (1). P. 91–94.
22. Щербакова Е. В. Иерархическая структура экономического потенциала региона. *Регионоведение*. 2018. № 3. Т. 26. С. 422–437.
23. Манн Р. В., Плигач К. Д. Понятійно-категоріальний апарат економічного потенціалу регіону. *Збірник наукових праць ЧДУ. Серія : Економічні науки*. 2018. № 48. С. 5–13.

REFERENCES

- Abalkin, L. I. *Ekonomika, gosudarstvo i ekonomicheskaya politika* [Economics, Government and Economic Policy], vol. 1. Moscow: Ekonomika, 2000.
- Basiuk, O. V. "Sutnisna kharakterystyka katehorii «ekonomichnyi potentsial rehionu»" [The Essential Characteristic of the Category «Economic Potential of the Region»]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, no. 36 (2009): 244–249.
- Bessonova, E., and Mereshchenko, O. "Methodology of the recourse potential assessment under import substitution". *Economic Annals-XXI*, vol. 163, no. 1–2 (1) (2017): 91–94.
- Cheymetova, V. A., and Nazmutdinova, E. V. "Socio-economic potential of the region and its evaluation". *Asian Social Science*, vol. 11, no. 7 (2015): 26–30.
- Donets, Yu. Yu. *Effektivnost ispolzovaniya proizvodstvennogo potentsiala* [Efficiency of Using Production Potential]. Kyiv: Znaniye, 1978.
- Ekonomicheskaya entsiklopediya* [Economic Encyclopedia], vol. 4: Politicheskaya ekonomiya. Moscow: Sov. Entsiklopediya, 1980.

Ekonomicheskiy potentsial razvitogo sotsializma [The Economic Potential of Developed Socialism]. Moscow: Ekonomika, 1982.

Fedonin, O. S., Repina, I. M., and Oleksyk, O. I. *Potentsial pidpriemstva: formuvannya ta otsinka* [Enterprise Potential: Formation and Evaluation]. Kyiv: KNEU, 2004.

Figurnov, E. B. "Potentsial predpriyatiya sotsialisticheskogo obshchestva" [The Potential of the Enterprise of a Socialist Society]. *Politicheskoye samoobrazovaniye*, no. 1 (1982): 5–12.

Gorbunov, E. "Ekonomicheskiy potentsial razvitogo sotsializma" [The Economic Potential of Developed Socialism]. *Voprosy ekonomiki*, no. 9 (1981): 97–106.

Krasnokutskaya, N. S. *Potentsial pidpriemstva: formuvannya ta otsinka* [Enterprise Potential: Formation and Evaluation]. Kyiv: Tsentr navch. lit., 2005.

Mann, R. V., and Plyhach, K. D. "Poniatiiino-katehorialnyi aparat ekonomichnoho potentsialu rehionu" [Conceptual and Categorical Apparatus of Economic Potential of the Region]. *Zbirnyk naukovykh prats ChDTU. Seriya : Ekonomichni nauky*, no. 48 (2018): 5–13.

Marks, K., and Engels, F. *Ekonomicheskije rukopisi 1857–1859 godov* [Economic Manuscripts of 1857–1859], vol. 46, part 1. Moscow: Politizdat, 1968.

Mochernyi, S. V. *Ekonomichnyi entsyklopedychnyi slovnyk* [Economic Encyclopedic Dictionary], vol. 2. Lviv: Svit, 2006.

Novyy ekonomicheskyy slovar [New Economic Dictionary]. Moscow: In-t novoy ekonomiki, 2006.

Osnovy ekonomicheskogo i sotsialnogo prognozirovaniya [Fundamentals of Economic and Social Forecasting]. Moscow: Vysshaya shkola, 1985.

Repina, I. M. "Pidpriemnytskyi potentsial: metodolohiia otsinky ta upravlinnia" [Entrepreneurial Potential: Methodology of Assessment and Management]. *Visnyk Ukrainskoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy*, no. 2 (1998): 262–271.

Samoukin, A. I. *Potentsial nematerialnogo proizvodstva* [The Potential of Intangible Production]. Moscow: Znaniye, 1991.

Shcherbakova, Ye. V. "Ierarkhicheskaya struktura ekonomicheskogo potentsiala rehiona" [The Hierarchical Structure of the Economic Potential of the Region]. *Regionologiya*, vol. 26, no. 3 (2018): 422–437.

Sotsialno-ekonomicheskyy potentsial rehiona [Socio-economic Potential of the Region]. Sumy: Universitet. kn., 2010.

Svobodin, V. N. "Proizvodstvennyy potentsial selskokhozyaystvennogo predpriyatiya i otsenka effektivnosti yego ispolzovaniya" [The Production Potential of the Agricultural Enterprise and the Assessment of the Effectiveness of its Use]. *Vestnik statistiki*, no. 10 (1984): 5–11.

Tsygichko, A. "Sokhraneniye i priumnozheniye proizvodstvennogo potentsiala strany" [Preservation and Augmentation of the Country's Production Potential]. *Ekonomist*, no. 7 (1992): 11–18.

Zadoya, A. A. *Narodno-khozyaystvennyy potentsial i intensivnoye vosproizvodstvo* [National Economic Potential and Intensive Reproduction]. Donetsk: Vysshaya shkola, 1986.

Стаття надійшла до редакції 05.01.2020 р.